

GH. I. BRĂȚIANU ȘI N. IORGA.
DESPRE GÂLCEAVA ISTORICILOR ÎN POLITICĂ (1931-1932)

GH. I. BRĂȚIANU AND N. IORGA.
ON THE HISTORIANS' CONFLICT IN POLITICS (1931-1932)

*Mihai Ghițulescu**

Abstract

Looking back, the political figures Gheorghe I. Brătianu and Nicolae Iorga are much in the shadow of the historians with the same names. However, in the interwar period, the two were at the forefront of public life primarily as politicians. Iorga supported Brătianu not only at the beginning of his scientific career, but also when he launched into politics. The great historian hoped his young disciple would follow his grandfather and his father as president of the National Liberal Party. The first tensions appeared after Brătianu created his own political party (June 1930) and increased in intensity after Iorga became prime minister (April 1931). Although they clashed frequently, we cannot say that an open conflict broke out between them. However, after the fall of the Iorga government, their relations remained polite, but far from the warmth of the past.

Key words: *Gheorghe I. Brătianu, Nicolae Iorga, political party, parliament, government, opposition.*

Privind retrospectiv, personajele politice Gh. I. Brătianu și N. Iorga sunt mult în umbra istoricilor cu aceleași nume. Totuși, în perioada interbelică, cei doi au fost în prim-planul vieții publice în primul rând ca politicieni. E adevărat, unii speciali, despre care toată lumea știa că au o profesie sau măcar o ocupație clară, aceea de istoric. După cum scria istoricul Ovidiu Buruiană, „poate mai mult decât în cazul lui Nicolae Iorga [...], capitalul simbolic științific al istoricului ieșean, potențat de cel al numelui [și l-aș adăuga și pe acela al tinereții¹] a fost investit în spațiul public, cu efecte însemnate asupra actorilor puterii” (Buruiană, 2013: 510).

Când Brătianu se lansa în politică, având doar „autoritatea numelui” și un grup de susținători provinciali, Iorga avea deja cel puțin două de decenii de experiență, notorietate și un loc clar, chiar dacă nu stabil, în peisajul politic. Totuși, apelând la un sofism malițios, putem spune că, de la început, Brătianu avea o forță electorală și poate chiar o perspectivă pe care Iorga nu le avusese niciodată. În iulie 1927, când tânărul de nici 30 de ani a candidat prima dată, lista PNL Iași, pe care el a figurat, a obținut cu 380 de voturi mai mult decât toate listele „partidului național (Iorga)” în toată țara².

Ca o paranteză, cred că perioada începutului politic al lui Gheorghe Brătianu se cere studiată mai în detaliu, iar afirmațiile trebuie să fie mai prudente. Oricum, teza dominantă în acest moment, anume că tânărul ar fi făcut primii pași împotriva voinței tatălui său. Știm că „recepția d-lui prof. G. Brătianu” în „organizațiunea partidului național-liberal din Iași” s-a făcut pe 11 decembrie 1926 (*Mișcarea*, 14 decembrie 1926:

* Lector universitar doctor, Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Departamentul de Istorie, Științe Politice și Relații Internaționale, Str. A.I. Cuza, nr. 13, Email: mihai.ghitulescu@edu.ucv.ro.

1; Scurtu, 2003: 31). În anul următor pe 7 iulie, a fost ales deputat de Iași, al doilea pe lista deschisă de președintele de atunci al organizației, Constantin Crupenski (*M.O.*, 14 iulie 1927: 9595). La 12 octombrie, „sfatul parlamentar” liberal din Iași l-a ales chiar pe Gheorghe Brătianu în locul acestuia, ceea ce, știm din mai multe surse, Ionel Brătianu nu a acceptat (Buruiană, 2013: 178; Scurtu, 2003: 32; Gruber, 2013: 20). Aici, cred că istoriografia este într-o capcană, perpetuând narațiunea lansată, câțiva ani mai târziu (*Acte, explicațiuni și precizări asupra cazului Gheorghe Brătianu. Demascarea impostorului*, 1932), de cei care, între timp, îi deveniseră adversari politici fățiși istoricului. În sprijinul acestei variante, este citat adesea și Al. Lapedatu, care, într-o convorbire cu Ionel Brătianu, prin 1919-1920, exprimându-și „temerea că politica îl va prinde în mrejele ei, răpindu-l istoriografiei române” pe tânărul Gheorghe, ar fi primit răspunsul: „Cât voi trăi eu... nu-l voi lăsa. După aceea nu știu ce va fi...” (Ciupercă, 1988: 224-225). Revenind în 1927, ne putem gândi că, dacă bătrânul ar fi vrut să blocheze intrarea în politică a fiului său, nu i-ar fi permis candidatura și alegerea ca deputat. În acest punct, nu avem nicio informație că ar fi reacționat negativ. Există, în schimb, referiri la un fel de ucenicie. S-a spus chiar că „Sfinxul” i-ar fi atribuit un rol de emisar în negocierile politice cu Iorga, în 1926 (Spinei, 1988: 264)³, iar Constantin Argetoianu a scris că „în ultimii ani, înainte de moartea sa, Ionel și-a chemat fiul, s-a apropiat de dânsul și l-a întrebuit ca secretar în lucrările sale” (Argetoianu, 1997a: 173).

Aceasta se potrivește cu o presupusă mărturisire a lui Ionel, pe care chiar liberalii ducșiți aveau să o invoce după 1930: „Gheorghe... trebuie să stea multă vreme lângă mine... spre a se deprinde... să-și întărească temperamentul... șovăitor și să dovedească reale aplicațiuni pentru viața publică” (Gruber, 2013: 21). Deci nu neimplicare în politică, ci pregătire și implicare treptată! Astfel, se poate vedea într-o altă lumină și opoziția bătrânului la alegerea tânărului în fruntea organizației Iași. Nu pare o împotrivire la asumarea oricărui rol politic, ci a acelui rol particular, în contextul dat. Sunt credibile cele spuse de însuși Gh. I. Brătianu în 1931 (după ce Duca îl atacase în Parlament și refuzase duelul): „Puțin înainte de moartea lui Ion I.C. Brătianu, organizația de Iași a partidului liberal mă proclamase, în lipsa mea din țară, președintele ei; iar dacă tatăl meu ezita să ratifice această hotărâre, pe care Vintilă Brătianu a întărit-o o lună mai târziu, e că se temea de intrigile pe care încă de atunci I.G. Duca le pregătea împotriva mea, prevăzând în mine o piedică la șefia lui viitoare” (*Mișcarea*, 5 iulie, 1931: 1; Spinei, 1988: 264). Împingerea în față a tânărului istoric a fost într-adevăr privită ca o presiune, dacă nu chiar ca o concurență directă, pentru cei de la București, care doreau succesiunea lui Ionel, Vintilă Brătianu și, mai ales, I.G. Duca. Mai era și o formă afirmare în plan național a liberalilor moldoveni, nereprezentați în guvern, care se simțeau, nu fără motiv, marginalizați.

Nu în ultimul rând, situația „clubului liberal” de la Iași era foarte complicată. După moartea liderului G.G. Mârzescu (12 mai 1926), începuse o luptă între grupări, instaurându-se, sub conducerea vremelnică a lui Crupenshi, „un veritabil regim de pace armată, tulburat pe ici-colo de lupte de guerilla sau de încăierări între francțirozi” (*Adevărul*, 28 august 1928: 3). Prin acceptarea șefiei, neexperimentatul Gh. I. Brătianu nimerea în mijlocul rivalităților, motiv pentru experimentatul I. I. C. Brătianu să fie

reticent. După moartea sa (24 noiembrie 1927), noul șef, Vintilă, care nu era nici el sigur pe propria poziție, nu a mai putut (vrut) să se opună. Așa a început pentru debutantul politic o perioadă de doi ani și jumătate ca președinte de organizație județeană, în care sunt observabile, pe de o parte ambițiile sale naționale, iar pe de alta rivalitățile ieșene. Unii dintre cei care, în toamna lui 1927, îl susținuseră tactic îi deveneau din ce în ce mai ostili. În mare, se putea vorbi de două tabere: una anti-brătienistă în frunte cu tânărul și ambițiosul Victor Iamandi, alături de C. Dimitriu și primarul Osvald Racoviță („o veritabilă triarhie care a guvernat ferm organizația liberală”) și alta de „brătienisti agresivi și neînduplecați, un fel de *die hards* ai dinastiei”, conduși de C. Toma și prefectul Ed. Lăzărescu (24 noiembrie 1927). Între acestea două avea să izbucnească luptele dure de după Restaurație.

Că Gh. I. Brătianu conta în jocurile pentru conducerea PNL o confirmă chiar Iorga. Raporturile dintre ei erau foarte bune, pornind de la colaborările istorice de mai bine de un deceniu deja. Cu Brătienii bătrâni și cu Duca relațiile erau capricioase. În toamna 1927, era mai amărât pentru că, după ce le refuzase oferta de cartel și depusese liste proprii, aceștia nu-l „lăsaseră” să se aleagă deputat (candidase în trei locuri, dar nu obținuse decât puțin peste 1%). A reacționat rapid la alegerea ieșenilor, încă nevalidată de centru, elogios la adresa tânărului, dar ușor înțepător la adresa familiei. Respingea ironic părerea că ar fi fost ales pentru că era fiul primului-ministru: „Dl. Gheorghe Brătianu e, nu trebuie să se uite, și de nimeni, că este și fiul unei admirabile femei, coborâtoare din neamul vechilor Domni ai țerii, de la cari prin Moruzești, până la cei mai vechi și mai mari, a moștenit calități cari nu se întâmplă la familiile parvenite” (*Neamul românesc*, 27 octombrie 1927: 1). Nu știm care erau parvenite, dar, ca fapt divers, amintesc că, după câțiva ani, când un alt istoric, N. Bănescu, i-a spus că are origini fanariote, Iorga s-a simțit ofensat. În aceeași perioadă, niște articole nesemnate din *Neamul românesc* prezentau situația în termenii unei rivalități pentru succesiune, în care Duca voia să îl blocheze pe Gh. I. Brătianu. „Într-un acces de disperare, în care se evaporează tactul..., încearcă să rupă întâia treaptă a ascensiunii fiului primejdios. E mai probabil însă ca d. I. Gh. Duca să-și rupă capul fragil de echivocă păpușe byzantină în această tentativă” (*Neamul românesc*, 22 octombrie 1927: 1).

După câteva zile, lucrurile erau prezentate mai nuanțat. „Rămâne deci, după socoteala d-lui Duca, larg deschisă pentru d-sa calea tradiției. D. George Brătianu fiind prea tânăr, trebuie să repete etapele carierei actualului șef. La moartea lui Ion Brătianu bătrânul, șefia partidului a luat-o Dimitrie Sturdza, ca un interegn până la venirea lui Ion Brătianu fiul. D. Duca invocă precedentul acestui interegn și cere pentru d-sa șefia până la maturizarea d-lui George Brătianu. Nu-i acordă nici șefia de la Iași, căci ea este... ultima etapă către rangul de moștenitor care ar esclude interegnul” (*Neamul românesc*, 25 octombrie: 1-2). După alte câteva zile, Iorga polemiza aparent cu „amicii... de la această foaie” care vorbeau despre lupta pentru moștenire în PNL, „întâiu fiindcă nu e o succesiune în perspectivă. Cu felul cum își cheltuiește forțele [aluzie la cunoscuta comoditate a lui Ionel, n. M.G.], șeful partidului liberal poate conta – și să-i dea Dumnezeu – cu anii lui Matusalem. Eu însumi pot conta ca la moartea mea, într-una din Camerile liberale care mă exclud, la cuvintele profund mișcate... să se adauge

sunetul profund de orgă al D-sale, perpetuu președinte de consiliu al mai multor generații de regenți fabricați și împăiați de D-sa”. Anii lui Matusalem au mai fost fix trei săptămâni. Ionel Brătianu a murit și interregnumul i-a revenit lui Vintilă, continuând cât se poate de realele lupte pentru succesiune. Oricum, Iorga răspunsese ferm la întrebarea „se poate o comparație între cei doi concurenți de care se vorbește”. „D. George Brătianu e un om de o largă cultură și de o fină inteligență, de o perfectă distincție de maniere, de o aristocratică modestie. Un om de activitate și de creațiune”, net superior nenumitului Duca, a cărui singură calitate era „nonșalanța agitată, istețimea în combinații și în exploatarea și crearea dușmănilor” (*Neamul românesc*, 3 noiembrie 1927: 1). „Uriașul” a continuat să îl elogieze pe tânăr și în anii următori, susținând sus și tare că acesta trebuie să ajungă și va ajunge președintele PNL. Evident, această pornire a fost primită de unii cu rezerve.

De exemplu, Nae Ionescu, într-o scrisoare deschisă, punea la îndoială experiența și calitățile profesorului ieșean, spunându-i direct lui Iorga: „George Brătianu nu se poate bucura de recomandarea dv. La șefia unui partid politic, decât în virtutea faptului că e fiul tatălui său” (*Cuvântul*, 20 iunie 1928: 1). Sigur, pentru Iorga descendența era mereu un argument, dar lăsa să se înțeleagă – prin judecăți de valoare – că nu era singurul. Știind ambițiile lui Iorga și trecutul său politic, nu putem lăsa neobservată aprecierea istoricului Victor Spinei, că el credea că alegerea discipolului său „i-ar conferi o influență majoră asupra uneia din principalele forțe politice din țară” (Spinei, 1988: 266). În epocă, deși s-a spus sau măcar s-a insinuat că Iorga ar avea interese politice, nu i s-au făcut reproșuri atât de abrupte, ceea ce i-a permis și lui să se apere ușor, îndepărtându-se de chestiune. De exemplu, în iunie 1928, când Gheorghe Brătianu a fost ales membru corespondent al Academiei Române, la propunerea lui Iorga, Perpessicius, fără a-i nega valoarea – sau măcar referințele – dădea de înțeles, destul de vag, că ar fi existat și alte criterii decât cele strict academice: „d-sa este astăzi... profesor universitar și membru corespondent al Academiei Române, grație, zice-se, numai meritelor sale personale” (*Cuvântul*, 20 iunie 1928: 1). Acel „zice-se” l-a stârnit pe Iorga, care a văzut în el insinuarea că „atenția Academiei s-ar fi îndreptat asupra tânărului profesor de la Iași din motive politice” și a întrebat: „poate crede cineva că aș fi vrut să curtesc astfel conducerea partidului cu care am dus cele mai grele lupte fără să mă împărtășesc vre-odată din roadele victoriei?” (*Neamul românesc*, 23 iunie 1928: 1). Evident, nu putea crede nimănui asta. Nici nu ar fi avut cum să-i „curtenească” pe Vintilă și pe Duca, de vreme ce Gheorghe le era un ghimpe în coastă. Ar fi putut însă să se pună bine cu dorita și preconizata viitoare conducere. Apropos de asta și pentru a părăsi acest punct, mai spun doar că, la fel ca în toate ieșirile sale publice, Iorga era parcă predispus la întâmplări comice. În martie 1929, comentând situația internă din PNL, istoricul credea că e „ajunul plecării d-lui Vintilă Brătianu” și voia să spună că „în partidul liberal sunt două feluri de tineri”.

În prima categorie – vedem scris pe prima pagină a organului iorghist – ar fi fost „tineri pomanagii, speță de Iași, speță de el tradiții de familie. În primul rând, viitorul șef: d. Gheorghe Brătianu” (*Neamul românesc*, 17 martie 1929: 1). Era, evident, o greșeală de tipar – bietul zețar dublase un rând – dar toată presa s-a amuzat.

Articolul a fost republicat, cu corecturi, după două zile. Gh. Brătianu intra acum în categoria acelor „tineri formați în acest partid, acei pe cari îi leagă de el tradiții de familie”. „Pomanagii” erau alții, „speță de Iași, speță de Craiova... care au mirosit sufrageria bugetară a partidului” (*Neamul românesc*: 19 martie 1929: 2).

Mergând mai departe, în iunie 1930 s-a produs o nouă și mare cotitură în istoria politică românească, foarte importantă și pentru subiectul nostru, pentru că a adus ruptura lui Gh. I. Brătianu de partid și formarea (congresul de la Frascatti, din 15 iunie) PNL – G. Brătianu sau partidul georgist. Și aici, ca și la debutul politic al tânărului, lucrurile trebuie privite mai nuanțat. Fără a nega rolul atitudinii față de Carol/Restaurație în scindarea liberalilor, cred că a fost un factor declanșator, nu cauza profundă. 8 iunie a fost un Sarajevo. Spun asta gândindu-mă la cei trei ani anteriori în care Gheorghe Brătianu încercase să obțină șefia sau măcar recunoașterea succesiunii la șefie și, mai ales, la ceea ce se întâmplase în ultima lună, la congresul PNL din 2-4 mai (la care Vintilă fusese „aclamat” președinte) și după. Destul de marginalizat, Gh. Brătianu încercase o critică la adresa politicii școlare a dr. C. Angelescu, dar aceasta fusese respinsă de conducere. Situația s-a agravat în cursul lunii mai, ziarele scriind (după *Epoca* lui Gr. Filipescu) că „între organizația liberală din Iași, prezidată de d. George Brătianu și centrul liberal, tensiunea se accentuează pe zi ce trece” (*Neamul românesc*, 14 mai 1930: 1). Atitudinea liderului ieșean față de principele Carol fusese mereu moderată, ușor favorabilă, fără o susținere fățișă, care ar fi dus la un conflict deschis cu gruparea Vintilă-Ducă. Merită citată mărturia carlistului nr. 1, Mihail Manoilescu, anume că, pe la mijlocul lui mai 1930, „ca acțiune politică, i-am trimis, întâi, după ideea prințului, un cuvânt la Iași lui George Brătianu... anunțându-l că la întoarcerea prințului acesta va face ca evocarea trecutului în legătură cu alungarea prințului să nu apese în mod nedelicat asupra memoriei lui Ionel Brătianu și va dirija concentrarea vinovațiilor mai mult asupra lui Știrbei. Brătianu mi-a răspuns... declarându-și simpatia lui pentru prinț, dar socotindu-se prea legat de Partidul Liberal pentru a face singur vreo mișcare în favoarea prințului. Acest lucru era perfect de înțeles, căci nu s-ar fi putut cere fiului lui Ionel Brătianu să pornească el însuși direct împotriva politicii tatălui său” (Manoilescu, 1993a: 185). Restaurația s-a produs deci când situația din partid oricum fierbea, avansul lui Carol determinându-l pe istoric să iasă din expectativă și să încerce să folosească momentul pentru a prelua conducerea PNL. Că nu a reușit decât o disidență, deloc neglijabilă, e altă discuție...⁴

Atitudinea lui Iorga, care se opusese actului de la 4 ianuarie 1926, a fost – cum altfel? – favorabilă mișcării lui G. Brătianu. La o săptămână după ce Vintilă îl exclusese din PNL și la două zile după ce susținătorii tânărului ceruseră proclamarea sa ca președinte al PNL, *Neamul românesc* scria „mișcarea inițiată de d. George Brătianu câștigă teren” (*Neamul românesc*, 17 iunie 1930: 1), iar mai apoi că „în rândurile partidului liberal entuziasmul pentru acțiunea d-lui George Brătianu crește. Adesiunile curg. În câteva zile disidența va fi mai mare decât partidul!” (*Neamul românesc*, 18 iunie 1930: 1). Iorga continua în tonul anilor trecuți: „D. Gheorghe Brătianu a reacționat cu sentimentul de mândrie al unui om tânăr, al unui om de înaltă cultură și de un deosebit talent, cu conștiința de sine a lui Ion Brătianu și al coborătorului neamului domnesc al

Moruzeștilor. Mâni, izfonitul va fi șeful partidului liberal”. Amintea că „l-a văzut crescând și i-a întins o mână părintească”, dar dădea și primul semn de nemulțumire, sub forma unui sfat-avertisment: „D. Gheorghe Brătianu a scăpat de dușmani. Acum, să se ferească de prieteni. Și mai ales de cei nou-nouți care vin la d-sa pentru principii de sigur, dar și fiindcă în aier s-a răspândit un ușor miros de *altă* friptură” (*Neamul românesc*, 20 iunie 1930: 1). În *Memorii*, Iorga nota parcă puțin trist: „Ieri a fost congresul liberal al lui Gh. Brătianu. I s-au închinat foștii miei elevi de la Fontenay, supt conducerea lui Giurescu: Panaitescu, Lambrino...”. Cumva, Iorga avea acum o reacție asemănătoare celei reproșate lui Duca, în urmă cu 2-3 ani: îl accepta pe Brătianu ca succesor, dar nu îi putea admite să treacă peste capul său. Că deja venerabilul istoric se dorea, printre multe altele, și liderul unei mișcări politice de (tineri) intelectuali a spus-o chiar el. După ce nota că „tinerii istorici, conduși de Giurescu, se înscriu la el”, adăuga cumva ironic: „au găsit, în sfârșit, politică «intelectuală»” (Iorga, 1939: 9). Iar, mai târziu, le mărturisea unor vizitatori: „e o veche părere a mea această concentrare a aristocrației intelectualizate” (Iorga, 1939: 16). Oricum, și Giurescu a fost direct în amintirile sale, scriind că numărul tinerilor intelectuali strânși în jurul lui Gh. Brătianu „supără în același timp pe N. Iorga care constată, cu melancolie dar și cu ciudă, că tineretul universitar din țară, în loc să se alătore lui, urmează pe un tânăr cărturar din Iași. Resentimentul se vădi și într-un articol din «Neamul Românesc»” (Giurescu, 1976: 254)⁵. E, probabil, vorba de articolul citat mai sus, dar, o lună mai târziu, au mai urmat două în care deplângea calitatea cadrelor georgiste, pe de o parte „politiciani de pripas” precum „dd. Ifrim, Făgețel și Compania” (*Neamul românesc*, 24 iulie 1930: 1), pe de alta, foști iorghiești, trecuți la liberali în 1927, pe de alta „vechile mele cunoștințe, idealității à toute épreuve, secăturile entusiaste” (*Neamul românesc*, 27 iulie 1930: 1). Avea să mai scrie, în însemnările zilnice, că „Gheorghe Brătianu-și compromite acțiunea prin calitatea aderenților cari se îmbulzesc”, ajungând, la doar trei luni de la Restaurație, să spună că îl preferă pe Vintilă „aventurii lui Gh. Brătianu care și-a strâns în jur toți fugarii”, umblând cu „șatra de propagandă” (Iorga, 1939: 16, 19).

În strânsă legătură cu aceasta, Iorga a mai vorbit de lipsa de experiență – de unde s-o fi avut? – și nepriceperea lui Brătianu⁶. La începutul anului 1931, existau numeroase zvonuri cu privire la o apropiere între Duca și Gh. Brătianu, de „pertractări” în vederea fuziunii, negate de ambele părți, ceea ce, cu doar câteva luni în urmă, l-ar fi înfuriat pe Iorga. Acum, *Neamul românesc* își făcuse un obicei de a consemna, cu ironie, zvonurile, stărnind, la un moment dat, reacția *Mișcării*, care a scris: „e bizar că redacția *Neamului românesc* ignoră ceiace știe foarte bine directorul ei politic: că o asemenea împăcare e tot ce se poate închipui mai absurd și mai puțin demn de discuție”. Răspunsul a fost că „Directorul nostru politic, d. profesor N. Iorga... nu știe foarte bine ceiace am ignora noi, pentru că nu îl interesează evoluțiile politicianismului, chiar dacă d. George Brătianu crede altfel” (*Neamul românesc*, 20 martie 1931: 2). Dincolo de aceste mici contre și cu toate că entuziasmul, speranțele (?) sau cel puțin efuziunile publice ale lui Iorga păreau să se fi domolit, impresiile sale despre atitudinile publice ale tânărului Brătianu au rămas, în general, pozitive.

În aprilie 1931, atât Iorga, cât și Brătianu au luat parte la negocierile eșuate pentru formarea unui guvern „de concentrare” condus de Nicolae Titulescu. Imediat după ce a fost numit prim-ministru (18 aprilie), Iorga, în căutare de sprijin, i- adresat lui Gh. Brătianu (cel mai probabil 21 aprilie) „o urmă scrisă a primului meu contact ca președinte de Consiliu cu d-ta”, în termeni care aminteau de elogiile din urmă cu câțiva ani. După ce îi amintea că „am prevăzut ce vei însemna în domeniul științei și m-am bucurat... părintește de tot ce-ai ajuns a-i da” și îl asigura de prețuirea pentru „încercarea d-tale de a da vieții politice un caracter de moralitate și cultură”, îi propunea colaborarea, la modul general – „în orice formă să punem alături: eu, experiența bătrâneții mele, d-ta toată încrederea pe care o aduci țării” (*Mișcarea*, 22 aprilie 1931: 1; Iorga, 1984: 210). Mesajul – evident, destinat publicului – a fost primit și afișat cu mândrie, dinspre georgiști venind semne de disponibilitate la colaborare. Cum își închipuiau colaborarea, în acele prime zile ale guvernării Iorga, nu știm! Lista miniștrilor era definitivată și G. Brătianu nu fusese inclus. Parlamentul național-țărănist nu era încă dizolvat și nu se știa dacă urma să fie. Cert e că, chiar a doua zi după numire, Iorga nota: „La Gh. Brătianu. Ne ocupăm mai mult de studiile comune” (Iorga, 1939: 88). Dar Gh. Brătianu nu a fost singurul lider de partid căruia Iorga i-a făcut avansuri, ba chiar am putea spune că a fost unul dintre... toți? (*Neamul românesc*, 20 aprilie 1931: 4). În câteva zile, lucrurile s-au dovedit mai complicate decât se gândise marele istoric la început. După doar o săptămână, nu mai știa cum să abordeze chestiunea colaborării cu georgiștii: „[Gh. Brătianu] vorbește ca și cum un cartel ar și exista între noi. Caut să evit un răspuns clar și definitiv” (Iorga, 1939: 92). Dar tânărul era insistent și chiar în ziua dizolvării Parlamentului, „Gh. Brătianu vine pentru a cere conlucrare. Îi arăt sistemul meu. A pus de formă capetele de listă” (Iorga, 1939: 94). Sistemul lui Iorga presupunea, în acel moment, o reprezentare preponderent profesională, corporatistă, lăsând foarte puține locuri pentru partide. Nu a ieșit nici pe departe cum a vrut el, dar nici cartelul cu Brătianu nu s-a făcut. Deși a avut sprijinul Regelui și al primului-ministru pentru 30 de locuri eligibile pe listele Uniunii Naționale (ceea ce însemna, oricum, mai mult decât avusese Iorga însumat în toată cariera sa politică), negocierile au eșuat pentru că Gh. Brătianu a cerut dublu, dorind egalitatea cu liberalii duciști (*Mișcarea*, 9 mai 1931: 4; Argetoianu, 1997b: 238-239; Iorga, 1932: 49). Pe 8 mai, se anunța că PNL-GB „a hotărât să nu accepte cartelul electoral propus de guvern” și „se va prezenta singur în alegeri, sub numele său și cu semnul său” (*Mișcarea*, 8 mai 1931: 4), ceea ce a dus și la dezertarea câtorva lideri importanți, dându-i dreptate lui Iorga, când vorbise de „mirosul de friptură”. Reacția din partea puterii a fost că „guvernul nu a propus d-lui G. Brătianu nici un cartel. D-sa l-a dorit, l-a discutat și din motive de aritmetică electorală l-a socotit inacceptabil” (*Neamul românesc*, 10 mai 1931: 4).

Prima campanie electorală a georgiștilor a fost, în general, lipsită de excese, principalii inamici fiind considerați duciști (etichetați drept oportuniști, „milogi”, antidinastici etc.), iar restul guvernamentalilor, inclusiv Iorga, fiind loviți mai degrabă prin ricoșeu. Primul-ministru apărea, în același timp, ușor ironizat și victimizat, ca unul care trebuie să accepte compromisuri de dragul „uniunii naționale” (*Mișcarea*, 16 mai

1931: 1). Chiar și ironiile la formulărilor patetice din manifestul „Către țărani”, publicat de premier în *Monitorul Oficial*, se făceau tot folosind ca intermediar „inima d-lui Duca”. Iorga mai era prezentat și ca o fațadă, în dosul căreia își făceau manevrele alții, în frunte cu Argetoianu (*Mișcarea*, 20 mai 1931: 1). Liderul a explicat eșecul cartelului, acuzând, dar nu foarte violent, duplicitatea guvernanților (*Mișcarea*, 16 mai 1931: 4). În mod tradițional, s-a vorbit despre abuzurile guvernului în campania electorală, dar nu atât de vehement precum o făcuseră și aveau să o mai facă alte partide de opoziție. Și în această privință, Iorga era parcă destul de menajat, marele responsabil fiind considerat, nu fără temeii, același Argetoianu. Se spunea că „administrația calcă cuvântul d-lui Iorga”, adăugându-se că „d. președinte al consiliului mai știe că partidul liberal prezidat de d. Gheorghe Brătianu îi păstrează o reală stimă și are încredere în făgăduiala că vom avea alegeri libere” (*Mișcarea*, 22 mai 1931: 4). În altă parte, se întreba: „În plină teroare electorală, dl. Iorga e mințit sau compromis metodic?” (*Mișcarea*, 28 mai 1931: 4). Nu au lipsit nici încercările de a băga zâzanie între grupările care formau Uniunea Națională: „D. profesor Nicolae Iorga sabotat în Ardeal de duciști. Un acord secret al duciștilor [cu național-țărăniștii, n. M.G.] pentru șantajarea primului ministru” (*Mișcarea*, 29 mai 1931: 4). Spre final, s-au ridicat, destul de voalat, și niște semne de întrebare asupra moralității „marelui dascăl al neamului”: „Oare d. Iorga să fie cu totul străin de ceea ce se petrece... Se pregătește să acopere astăzi cu numele lui de om onest și de patriot curat operațiunile suspecte și tenebroase ale omului dela 8 iunie. Naivi, tot mai nădăjduim încă. Nădăjduim că d. Iorga își va aduce aminte de tot ceea ce marele dascăl Iorga a propovăduit o viață întregă...” (*Mișcarea*, 30 mai 1931: 1). În tot acest timp, în discursul puterii, Gh. Brătianu și ai lui au apărut destul de puțin, ca autori ai unor nereguli mărunte, iar, în cazul liberalilor duciști, pentru a se anunța triumfal destrămarea grupării georgiste după eșecul negocierilor pentru cartel.

Rezultatul a fost pentru georgiști cca. 6% din voturi și 12 mandate de deputat, foarte bine pentru un partid de opoziție și mai ales pentru unul nou, dar nu chiar așa cum l-au prezentat ei: „Onoarea național-liberală triumfă. O mare și decisivă afirmare. Partidul național-liberal își reia locul de căpetenie în politica națională” (*Mișcarea*, 3 iunie 1931: 1).

După alegeri și deschiderea noului Parlament, în iunie-iulie 1931, Gh. I. Brătianu și deputații săi au fost foarte vocali împotriva guvernului, cu ocazia dezbaterilor privind Răspunsul la Mesaj (Țurlea, 1991: 299-301), afirmând „devotamentul și lealitatea ce datorăm coroanei”, dar își exprima regretul că noua guvernare a început cu „excesele electorale cunoscute” și convingerea că „ideea de partid n-a eșit înfrântă” (*Adevărul*, 28 iunie 1931: 3). Brătianu a intervenit scurt, dar ferm și la Legea bacalaureatului pe care Iorga se grăbea să o treacă prin Parlament. A deplâns răsturnarea „ordinii obicinuite a dezbaterilor parlamentare”, adică discutarea unor „legi cu caracter mărginit”, înainte ca „partidele de opoziție să-și fi putut preciza punctul lor de vedere la politica generală”, a vorbit despre caracterul lacunar și imprevizibil al legii, atrăgând atenția primului-ministru „asupra turburărilor pe care le poate provoca în treburile școlare”, iar punctual, în privința prevederii despre

susținerea examenului în limba maternă, a făcut apel la istorie: „Nu trebuie ca în cadrul statului unitar român, să introducem sisteme ce aparțin altor state cu caracter federativ, nu trebuie ca aci, la răspântia imperiilor moarte... să înviem tradițiile și concepțiile defunctei monarhii austro-ungare, nu trebuie să înlocuim pajura noastră unitară, cu un vultur hibrid cu mai multe capete” (*Universul*, 27 iunie 1931: 6). Iorga s-a simțit ofensat: „Gh. Brătianu ține un discurs nedrept și insultător, în care îmi atrage atenția asupra pripei cu care am alcătuit-o, asupra lipsei de patriotism, etc.” (Iorga, 1939: 126).

Dar acestea intrau în cutuma parlamentară și cu greu putea provoca mari supărări între politicieni. Ziarul georgist *Mișcarea* a continuat să acuze abuzurile electorale, și-a întetit campania împotriva „milogilor” duciști, dar a și început să țină, în notă ironică, un inventar al erorilor, gafelor, abuzurilor „ritmului nou”, pe care pretindea că îl impune guvernul Iorga-Argetoianu. Erau, în general, mărunțișuri. Se făcea mult haz amar de măsurile haotice (circulare, rezoluții etc.) ale lui Iorga, în calitatea sa de ministru al instrucțiunii publice. De aici, schimburi de înțepături cu ziarul iorghist, *Neamul românesc*, care scria, de exemplu, că: „Cel mai puțin calificat să facă ironii pe seama acestui val de sănătate care ce se revarsă asupra politicei noastre, ne așteptam să fie d. George Brătianu. Dar citim de mult *Mișcarea* și suntem edificați. Nu e întâia deziluzie, ca să ne intereseze evoluția așa de puțin interesantă, a grupării georgiste” (*Neamul românesc*, 19 iulie 1931: 4).

Situația era cumva simetrică celei din campanie, când georgiștii loviseră mai mult în cei din jurul lui Iorga decât în Iorga însuși. Acum, Gheorghe Brătianu le apărea iorghiștilor ca unul care nu reușea să domine, ba chiar era dominat de cercul său de apropiați. Avea legătură și cu „alterarea relațiilor cu «Școala nouă» de istorie”, „interferența planurilor este evidentă” (Ciupercă, 1988: 233), după cum observa istoricul Ioan Ciupercă, măcar dacă ne uităm că unul dintre georgiștii cei mai porniți împotriva guvernului era Constantin C. Giurescu, supărat, printre altele, și pentru că nu reușise să ajungă deputat (Giurescu, 1976: 257).

Totuși, s-a ajuns repede și la tensiuni personale. Știm, dintr-o scrisoare (datată 9 iulie 1931) a lui Gh. I. Brătianu că Iorga a fost indignat și i s-a plâns de o caricatură apărută în *Mișcarea*: „Mult stimat Domnule Profesor, Nu credeam că o caricatură fără importanță – pe care am examinat-o mai de aproape după ce mi-ați semnalat-o – v-a făcut să vă îndoiiți de sentimentele ce totdeauna vi le-am arătat, indiferent de acțiunea sau de atitudinea mea politică. Sunt însă mâhnit de supărarea pe care acest incident v-a pricinuit-o, și vă rog să primiți și cu acest prilej, încredințarea sentimentelor de recunoscătoare amintire și de înaltă stimă ce le păstrez îndrumătorului generației noastre în cercetările istorice. Gh. I. Brătianu” (Gorovei, Nastasă, Țurlea, 1986: 390-391). Pe 25 iulie, întâlnindu-se la nunta principesei Ileana, Iorga nota: „Gh. Brătianu, căruia mai târziu, din cauza atitudinii infame a ziarului lui, îi dau mâna numai, fără să adaug un cuvânt” (Iorga, 1939: 143).

Pe prima pagină din *Mișcarea*, apăreau aproape în fiecare zi caricaturi înțepătoare, chiar dure, la adresa duciștilor sau a unor personaje din guvern. Negăsind niciun indiciu despre care dintre ele l-a vexat în mod deosebit pe Iorga, propun o abordare empiric-speculativă, admitând riscul de a suprainterpreta. Privind toate

caricaturile din ultima lună înainte de scrisoarea lui Brătianu, observăm că ele – fie că îl privesc sau nu direct pe primul-ministru – sunt destul de asemănătoare ca ton. Deci, dacă era greu ca vreuna să îi atragă atenția în mod special, punându-le în umbră pe celelalte. M-am oprit asupra celei din data de 3 iulie, în care văd câteva detalii de natură să îl irite pe marele istoric, chiar dincolo de circumstanțele momentului.

Formula din titlu („Regim de autoritate”) era frecventă în acea perioadă, ca referire la arbitrariul deciziilor guvernamentale, iar textul care urma („Unul din ediliile Capitalei a fost suspendat «ca să învețe cum să se adreseze primului ministru»)” făcea trimitere la un caz considerat „deosebit de caracteristic pentru vremurile în care trăim” (*Dimineața*, 4 iulie 1931: 3). La sfârșitul lui iunie, un anume ing. Caragea, în numele Președinției CdM, oprise lucrările de lărgire a Bulevardului Știrbei-Vodă (planificate în urmă cu un deceniu), determinându-l pe I. Vasilescu-Nottara (național-țărănist), consilier comunal al Sectorului Verde și delegat al primarului în chestiunea amintită, să trimită o scrisoare de protest primului-ministru – poate ironică, dar, în nici un caz impertinentă – prin care susținea continuarea lucrărilor, precizând: „sunt la dispozițiunea dv. de a vă arăta planurile și de a vă da toate explicațiunile dacă acestea vă interesează” (*Dreptatea*, 3 iulie 1931: 1). Pe 3 iulie, toată presa publică un comunicat al PCdM, care anunța suspendarea consilierului, „motivată de răgazul necesar... ca să învețe cum trebuie să se adreseze oficial primului ministru al țării”⁸. S-a glumit mult, și pe bună dreptate, de absurda și ilegală măsură, sugerându-se ministrului de justiție să introducă în Codul penal un nou delict, acela de „lèse-Iorga” (*Dreptatea*, 4 iulie 1931: 1). S-a spus că astfel se poate ajunge la suspendarea, pe motiv de obrăznicie, a deputaților și chiar a miniștrilor. În caricatură, vedem un ministru pus în genunchi de șef, pentru „că l-a salutat cu stânga”. Dacă ne uităm la cutele de pe gambă, pare să aibă pantaloni, dacă ne uităm mai sus, pare să n-aibă. Este arhicunoscută obsesia anti-pornografică a lui Iorga. Dar cine era ministrul îngenunchat? Îl putem recunoaște, mai ales prin comparație cu alte caricaturi ale *Mișcării*, pe Constantin Argetoianu, interimarul permanent de la Interne, cel însărcinat cu suspendare. El rămăsese legendar (și) pentru că, înainte cu un deceniu, tot ministru de interne fiind, îi spusese deputatului țărănist Virgil Madgearu, să îl pupe undeva. Pe cine putea îndemna acum să facă asta? Pe țărăniștii care atacau guvernul, pe cetățenii care priveau mirați sau – de ce nu? – pe premierul care îl pedepsise și cu care se afla în relații complicate.

Sfârșitul lui iulie și începutul lui august au fost fierbinți. *Neamul românesc* bănuia că un articol nesemnlat din *Mișcarea*, „Un zâmbet pentru «partidul» d-lui Argetoianu”, în care era ironizată dorința ministrului de a-și crea o formațiune în jurul Ligii „Vlad Țepeș” (*Mișcarea*, 22 iulie 1931: 1), ar fi fost scris de însuși Brătianu, ros de gelozie: „e cert că zâmbetul de eri a fost galben... și l-am înțeles. De ce face d. George Brătianu imprudența să-și dea zâmbetul la gazete?” (*Neamul românesc*, 23 iulie 1931: 4). O săptămână mai târziu, Iorga nota că „«Mișcarea» urlă contra «interviewului» meu din «Manchester Guardian»” (Iorga, 1939: 148). Era o exagerare, *Mișcarea* nu tuna, ci ironiza, cum o făceau și alte ziare, acel interviu în care istoricul condamna extremismul, comenta situația europeană, vorbea despre pericolul comunist și perimarea capitalismului, dar însoțea textul cu o caricatură reprezentând un bâlci

(„Panorama «Ritmul nou». Secția atracțiilor senzaționale”) în numărul respectiv din ziarul britanic era lângă „omul de sticlă” și „femeia șarpe” (*Mișcarea*, 30 iulie 1931: 1).

Pe 3 august, o tabletă nesemnată (publicată în locul celor ale lui Iorga) din *Neamul românesc* acuza *Mișcarea* că „recurge la tot ce e mai urât în calomnie și mai josnic în insultă toată această campanie desmățată având un caracter personal înverșunat”. Menționa „o lungă scrisoare personală” a primului-ministru către „tânărul său coleg de Universitate”, la care a primit „o asigurare formală că desaproabă aceste procedee sălbătice”. În ciuda ei însă, „de a doua zi, «*Mișcarea*», vinovată de a fi prezentat pe primul ministru ca un fel de cerșetor hoț, pe la Prefecturi, își relua cântecul”. E, foarte probabil, vorba despre schimbul epistolar amintit mai sus (din care nu avem decât răspunsul lui Brătianu), dat fiind faptul că o caricatură cu „cerșetorul hoț” a apărut pe 10 iunie, data scrisorii fiind 9. Finalul era de o duritate atenuată de incoerență: „Partidul adevărat liberal al d-lui Brătianu este, înainte de toate, și ca intelectual, un partid delicat” (*Neamul românesc*, 3 august 1931: 1). Două zile mai târziu, ca un bilanț al începuturilor grupării georgiste, organul iorghist scria: „Partid nou, de o delicatețe organică pe care nu o depășește decât fragilitatea convingerilor, gruparea d-lui George Brătianu a debutat printr-o confuzie, ca să se mențină într-o serie nesfârșită” (*Neamul românesc*, 5 august 1931: 1).

În toamnă, înțepăturile dintre cele două gazete au continuat cu o frecvență și o intensitate mai reduse. *Mișcarea* a continuat să urmărească și să critice diversele aspecte ale guvernării, iar *Neamul românesc* a avut comentarii, privind contactele lui Brătianu cu Maniu (*Neamul românesc*, 25, 27 septembrie, 1 octombrie 1931) și Averescu (*Neamul românesc*, 13 noiembrie 1931: 4), ceremonia dezvelirii lespezii de la Țebea ori congresul georgist din 7-8 noiembrie (*Neamul românesc*, 10 noiembrie 1931: 3).

În ceea ce îl privește pe Brătianu personal, el s-a alăturat celorlalți lideri ai opoziției, absentând „ostentativ” de la deschiderea Camerei, la 15 noiembrie (Țurlea, 1991: 304; Iorga, 1932: 81; Iorga, 1939: 232), însă a făcut parte din delegația profesorilor ieșeni, care s-a prezentat la Iorga, pe 20 noiembrie, pentru a cere plata la zi a salariilor și acordarea građaților începând din 1932 (*Adevărul*, 23 noiembrie 1931: 2). Iorga a notat despre el: „imposant și sumbru. Nu-mi dă voie să spun că... eu voiu râde cel din urmă” (Iorga, 1939: 236).

În ianuarie 1932, Gh. Brătianu s-a aflat pentru câteva săptămâni la Paris, unde fusese, cu puțin înainte și o delegație a PNL în frunte cu Duca, pentru discuții cu diverse cercuri, în special bancare, în perspectiva unei schimbări de putere la București. Fiind într-o perioadă în care se vorbea insistent despre formarea unui „guvern de concentrare”, iar Regele convocase o întâlnire a șefilor de partide, Iorga scria că „se râde de peregrinagiile parisiene ale lui Gh. Brătianu, care, nevrând să se lase întrecut de Duca, se face ridicul” (Iorga, 1939: 295). În timpul acesta, contrele dintre gazete continuau, dar parcă își pierduseră mult din patima din vara trecută (*Neamul românesc*, 24 ianuarie 1932: 4; 30 ianuarie 1932: 4).

Oricum, trebuie spus că dincolo de toate tensiunile putere-opoziție, georgiștii s-au implicat constructiv – chiar dacă nu fără conflicte cu guvernul (*Mișcarea*, 28 februarie 1932: 1; 1 martie 1932: 1-2) –, alături reprezentanți ai altor grupări, în

elaborarea legii asanării datoriei agricole, fapt recunoscut și luat în serios de guvernamentali, care vorbeau de „o largă și lăudabilă înțelegere”, „reforma conversiunii” ieșind astfel „din înțelegerea cuminte a tuturor conducătorilor politici” (*Neamul românesc*, 31 ianuarie 1932: 4).

În februarie, Iorga era convins că convins că georgiștii nu pot veni la guvernare, nici în forma de concentrare, nu doar pentru „copilăria lui Gh. Brătianu” (Iorga, 1939: 249), ci și pentru că era convins că Regele era „complet desilusionat” de el (Iorga, 1939: 318). Dar, tot atunci, primea o lovitură puternică – pe care nu avea cum să nu o interpreteze și în cheie politică: „mi se arată injuriile tânărului profesor C.C. Giurescu, din gruparea lui Gh. Brătianu, în «Revista Istorică Română», cu prilejul «Istoriei Românilor și a civilizației lor»” (Iorga, 1939: 320), adăugând, pe 29: „Revista lui Brătianu apare, cu agresiunea lui Giurescu” (Iorga, 1939: 333). În plus, a și urmat o reîncingere a luptelor între gazete, Iorga suspectându-l pe Gh. Brătianu că, sub pseudonimul Timon, a scris articolul „Un scandal unic universitar”, care îl acuza de „închiderea în lanțuri a Universității”. Reacția: „Tâmpenie, care ca atâtea altele, își găsește loc în ziarul d-lui George Brătianu” (*Neamul românesc*, 3 martie 1932: 1).

La sfârșitul lunii, primul-ministru i-a răspuns deputatului Brătianu la o interpelare privind abuzurile/masacrele sovietice asupra românilor transnistreni, precizând că nu poate lua măsuri concrete, dar că „întrucât Rusia calcă în picioare principii pe care toate statele europene le-au respectat și le respectă ca principii sfinte”. Brătianu a mulțumit pentru „frumoasele lămuriri date de d. Iorga”, precizând: „nu m-am îndoit nici eu de simpatia pe care guvernul o poartă românilor de peste Nistru” (*Universul*, 29 martie 1932: 8). Iată că erau momente și circumstanțe în care se putea trece peste politica mărunță”

La gravele probleme economice și mișcările sociale cu care se confrunta, fără a avea vreo soluție, era clar că guvernul Iorga nu mai avea multe zile. *Neamul românesc* consemna că „ziarul d-lui G. Brătianu scrie în fiecare zi, într-o formă care provoacă surâsuri, că guvernul este sfârșit... Închipuirea energicilor opozanți «georgiști» nu ne supără; cel mult ne înduioșează” (*Neamul românesc*, 23 aprilie 1932: 4). Într-o ședință a comitetului executiv al partidului său, Brătianu era vehement: „Ne aflăm în cea mai cumplită situație financiară... sub regimul speranțelor înșelate și al făgăduielilor nesocotite”. Dorea să ajungă la guvernare – „pornim la luptă sub semnul ofensivei și și am credința nestrămutată că vom birui” – deși se declara conștient de dificultăți: „a guverna în urma jafului și a nepriceperii înseamnă trudă cumplită și cumpănă grea” (*Cuvântul*, 26 aprilie 1932: 3). Iorgiștii răspundeau ironic-amar că „proprietarul firmei «La adevăratul partid liberal»... uită să spună pe ce bază... cere guvernul”, neavând un „program de soluțiuni”. Asta era adevărat. Erau însă necredibili când îi reproșau că „păcătuește printr-un pesimism cu totul nepotrivit, zugrăvind realitatea altfel decât e” (*Neamul românesc*, 27 aprilie 1932: 4). O lună mai târziu, aveau să spună cinic că guvernul nu se temea de un acord al opoziției „pentru un motiv foarte simplu: imensele greutatea ale ceasurilor de față nu se pot rezolvi nici chiar în acordurile dintre d-nii Duca, Madgearu, Goga, Averescu, George Brătianu și Iuliu Maniu” (*Neamul românesc*, 24 mai 1932: 4). După o săptămână, Iorga își dădea demisia.

După o nouă tentativă eșuată de guvern „de concentrare”, în frunte cu Nicolae Titulescu, Regele i-a încredințat mandatul lui Vaida-Voevod. Gh. Brătianu nu a ajuns nici în acest guvern, pentru că, din nou, a cerut prea mult: patru ministere și 100 de deputați. Iorga a lăsat o scurtă însemnare de o ironie subtilă: „Lumea nu râde” (Iorga, 1939: 414).

În doi ani, din punct de vedere politic, părerea și/sau atitudinea sa față de tânărul Brătianu se schimbaseră radical. Recunoștea că acela în care își pusese speranțele și „pe care din răspuțeri încercam să-l scot înainte pentru o curagioasă hotărâre n-avea importanță”. Cel pe care îl văzuse „stăpân pe el, cu sprâncenele încruntate, cu glas poruncitor și gest care taie”, cu „ceva din siguranța tatălui său” (Iorga, 1939: 33), îi apărea acum „fără prestanță personală, cu toată dureroasa silință către gestul patern, fără elocvență și la dispoziția tuturor intriganților...”. Evident, în ambele cazuri, exagera. Din punct de vedere intelectual, Iorga avea aceeași părere despre Gh. Brătianu. Vorbea în continuare de „înalta cultură a unui istoric de solidă informație și formă literară îngrijită, format la școala Apusului” (Iorga, 1932: 7).

La alegerile din iulie 1932, cei doi istorici au depus liste proprii ale formațiunilor lor. Brătianu a fost în ușoară creștere (6,5% și 14 deputați), Iorga, într-o cădere catastrofală (2,3% și 5 deputați, printre care nu se afla și el însuși, nemaipunând la socoteală faptul că era încă în cartel cu Argetoianu).

În perioada următoare, relațiile lor au rămas politicoase, dar departe de căldura de altădată. Tensiunile aveau să fie mai mult istoriografice decât politice. Pe Iorga avea să îl necăjească mai mult *Revista Istorică Română* decât *Mișcarea*. Într-o scrisoare dinaintea alegerilor din 1933 (la care el nu se mai prezenta) scria că „un șef de guvern nu poate să-și amintească de jignirile sale personale”, dar amintea de „ofensele grosolane care mi s-au adus de revista care stă sub patronajul frumosului d-tale nume”. Dincolo de „încredințarea unei vechi simpatii, pe care nici o nedreptate n-a putut-o zgudu”, cei doi se situau pe poziții politice adverse, căci Brătianu devenise anticarlist, iar Iorga preciza: „nu pot aproba nici un atac direct su pieziș, adus regelui și așa fi luat măsuri contra oricui ar fi cutezat să le aducă” (Iorga, 1984: 211). Tensiuni politice între cei doi au mai apărut, dar Iorga nu a mai fost niciodată în postura de a lua măsuri, oricum, nu direct.

Note

¹ „Tinerețea și minunatele dvs. însușiri constituie pentru noi și pentru țară testimoniul neîndoios că partidul național-liberal, reînnoindu-și neîncetat puterile și adaptându-se împrejurărilor va rămânea pe primul plan în viața publică a României, fiind întotdeauna îndreptarul luminos al marilor idealuri naționale și democratice” (*Mișcarea*, 6 decembrie 1927: 2).

² 28537 față de 28157 (*Monitorul Oficial*, 14 iulie 1927: 9564, 9595). În decembrie 1928, din opoziție, PNL a luat, la Iași, 7463 voturi, față de 70490 cât au luat Iorga și Averescu, în cartel, în toată țara (*M.O.*, 19 decembrie 1928: 10661, 10693). Cu puțin peste 1% din voturi, Partidul Național nu a reușit să intre în Parlament, Iorga susținând că a fost sabotat de guvern. Potrivit unei scrisori a acestuia către Sever Zotta, însuși Gh. I. Brătianu ar fi recoscut că „guvernul a sărit peste cal” (Țurlea, 1991: 236). Iorga avea să ajungă deputat în urma unei alegeri parțiale

din ianuarie 1928, de la Ismail, de la care atât PNL, cât și PNT și-au retras candidații pentru a-l ajuta (Țurlea, 1991: 240-241; Pepene, 1999: 201).

³ O precizare: de la sursă, știm că Iorga l-a folosit ca emisar (Iorga, f.a.: 138), nu și că Brătianu a făcut la fel. De la Iorga știm că Gh. Brătianu a fost în cărți pentru ministerul instrucțiunii din iunie 1927, de la formarea guvernului Știrbei (Iorga, f.a.: 221-222)

⁴ Totuși, nu putem exclude cu totul varianta că Gh. I. Brătianu a admis, de la început, posibilitatea unei disidențe. Însemnarea lui Iorga, în seara de 8 iunie 1930, după audiența la Rege: „A vorbit cu Gh. Brătianu, care-i va răspunde dacă vine singur ori cu o parte din partid” (Iorga, 1939: 4).

⁵ Istoricul Ioan Ciupercă a apreciat că „Iorga se arăta nemulțumit de înscrierea liberalilor la Brătianu; îi aștepta să îi întărească propriul partid” (Ciupercă, 1988: 233).

⁶ În martie 1931, scria că „[Goga] a prins la dejun neexperiența lui Gheorghe Brătianu”, iar 19 aprilie, că „vădit nu poate” „domina partidul” (Iorga, 1939: 65, 87).

⁷ Lipssește dintre acestea vreuna adresată liderilor național-țărăniști, dar se știe că, în prima fază, s-a luat în calcul posibilitatea Parlamentului ales în 1928.

⁸ „În urma unei adrese puțin respectoase, trimeasă de d. Vasilescu-Nottara, către președintele de consiliu, ministerul de interne a decis erii suspendarea d-lui Vasilescu-Nottara din calitatea pe care o deține în sectorul comunal al sectorului Verde. Suspendarea e motivată de răgazul necesar d-lui Vasilescu-Nottara ca să învețe cum trebuie să se adreseze oficial primului ministru al țării” (*Dimineața*, 4 iulie 1931: 3).

Bibliografie

1. Argetoianu, Constantin, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VIII, partea a VII-a (1926-1930), vol. IX, partea a VIII-a (1930-1931), ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1997.
2. Buruiană, Ovidiu, *Liberalii. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică*, Iași, Editura „Universității A.I. Cuza”, 2013.
3. Ciupercă, I., „Gheorghe I. Brătianu și succesiunea uriașului”, în Victor Spinei (coord.), *Confluente istoriografice românești și europene. Gheorghe I. Brătianu*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988.
4. Giurescu Constantin C., *Amintiri*, vol. I, București, Editura Sport-Turism, 1976.
5. Gorovei, Ștefan S., Nastasă, Lucian, Țurlea Petre, «Școala nouă» de istorie. Mărturii documentare (II), *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, tom XXIII, Iași, Editura Academiei RSR, 1986.
6. Gruber, Gabriela, *Partidul Național Liberal – Gheorghe I. Brătianu*, Iași, Institutul European.
7. Iorga N., *Doi ani de Restaurație. Ce am vrut, ce am vrut, ce am putut*, ediția a VI-a, Vălenii-de-Munte, Tiparul „Datina Românească”, 1932.
8. Iorga, N., *Memorii*, vol. V, *Agonia regală și Regența*, București, Editura „Națională” S. Ciornei, f.a.
9. Iorga, N., *Memorii*, vol. VI, *Încercarea guvernării peste partide*, București, 1939.
10. Iorga, N., *Correspondență*, vol. I, ediție note și indici de Ecaterina Vaum, București, Editura Minerva, 1984.

11. Ivan, Marcel, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice (1919-1932). Studiu comparativ al rezultatelor oficiale ale alegerilor pentru Camera Deputaților din 1919-1932*, Sibiu, Editura și tiparul Kraft & Drotleff s.a., f.a..

12. Manoilescu, Mihail, *Memorii*, vol. I, ediție îngrijită, prefață, notă și indice de Valeriu Dinu, București, Editura Enciclopedică, 1993.

13. Scurtu, Ioan, „Gheorghe Brătianu. Activitatea politică”, în *Revista istorică*, tom XIV, nr. 5-6, 2003, p. 31.

14. Spinei, Victor, „Gheorghe I. Brătianu între vocația istoriei și tentațiile vieții politice”, Victor Spinei (coord.), *Confluente istoriografice românești și europene. Gheorghe I. Brătianu*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988.

15. Țurlea, Petre, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București, Editura Enciclopedică, 1991. Pepene, Nicolae, „Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu. Două conștiințe istorice în acțiune politică”, în *Muzeul Național*, nr. XI, 1999.

16. Colecțiile: *Neamul românesc, Mișcarea, Adevărul, Dimineața, Cuvântul, Universul, Dreptatea* (1927-1932).

